

Influence exercée sur le développement de la médecine par certains concepts typiquement pythagoriciens comme l'harmonie, l'équilibre, la limite et la mesure.

35

HALBERTSMA, K.T.A.

Inhoud

1956

HERMENEUS 27e JAARGANG (1955/1956) N° 8 (1956)

(Alfabetisch naar de auteurs)

Blz.

A. Artikelen, gedichten, vertalingen.

Dr. W. J. Assies	Pia frans	10
Dr. G. J. Bartelink	Χρυσά γυμνάσια	169
N. van der Blom	Odyssæus' terugkeer op Ithaca	142
Mr. L. J. de Haan	De achtergevel van het Principaat	182
→ Dr. K. T. A. Halbertsma	De betekenis van Pythagoras voor de geneeskunde	145
Dr. J. C. Hofkes-Brukker	Nabeschouwingen over „Het geheim der Etrusken" I en II	21, 41
	Iuno Sospita	161
J. W. Hoogsteder	De moeilijkheid van het vertalen uit Grieks en Latijn I en II	44, 64
Dr. J. H. H. A. Indemans	Een bespotte bedelaar	69
Dr. E. J. Jonkers	Strena	81
—	Hic ubi cor	181
Dr. P. A. van der Laan	Cor mihi ne doleas	114
Dr. J. H. Leopold	Puzzle	15, 71, 136, 154, 189
Prof. Dr. G. A. Lindeboom	Pia frans in het Medisch onderwijs	12
Dr. J. C. Opstelten	Een voorbeeld van indirecte karaktertekening bij Homerus	107
Red. Secr.	Vertalingen	14
—	Een belangrijke publicatie	14
—	De tempel van Nehalennia	72
—	Rectificaties	154
Dr. P. J. Reimer	Ook thans nog?	101
Dr. A. Rutgers van der Loeff	Een verworpen opschrift	83
Dr. A. Samsom	Over Vaison	29
—	Glanum	66
Dr. J. A. Schröder	Nobele geest I en II	84, 105
Prof. Dr. A. Sizoo	Iets over antieke stenographie	61
Dr. Modestus van Straaten	O.E.S.A. Erasmus en de Antieken	88
Dr. G. J. Swart	Delphi	52
Dr. J. A. G. van der Veer	Naar de troon van Zeus	121
Dr. C. J. Vooy's	Marihuana	152
Dr. T. A. Vos	Epidaurus	109
Prof. Dr. G. J. de Vries	De Filosoof in de Komēdie	2
Dr. J. Wytzes	Oliifanten	133
X-IJ	Vacca Pristorum	55

De betekenis van Pythagoras voor de geneeskunde

Wanneer wij ons rekenschap willen geven van hetgeen Pythagoras en zijn school voor de ontwikkeling der (Griekse) geneeskunde hebben betekend, dan moeten wij eerst in het kort samenvatten, datgene, waardoor zij zich onderscheiden hebben van hun voorgangers. In de eerste plaats door het feit, dat de Pythagoreërs voor de eerste maal in de geschiedenis van het Westerse denken vorm en stof principieel van elkaar hebben onderscheiden en wel de vorm als het mannelijke, scheppende beginsel tegenover de stof als het vrouwelijke principe. Stof en vorm zijn oorspronkelijk gescheiden; door hun samentreffen ontstaan de dingen. De getallen zijn het, die het kenbare, begrensde (*τά πέρα*) tegenover het onkenbare, onbegrensde, (*ἄπειρον*) bepalen; zij bezitten de kracht en de neiging om de materie te doordringen, te omvatten en te omgrenzen en haar daardoor gestalte te geven, d.w.z. ze in de eigenlijke zin van het woord te vormen. Deze kracht komt alle getallen, zowel de evene als de onevene, toe.

In de tweede plaats verschijnen al deze begrippen, begrensd en onbegrensd, vorm en stof, als tegenstellingen: het gegrepen worden van de wederstrevende, in eeuwige beweging zich bevindende stof, wordt als een strijd voorgesteld, d.w.z. het vormprincipe is actief, de materie is passief. De vereniging van deze beide is de „harmonie" in Pythagorische zin en van groot belang voor de door Pythagoras en zijn volgelingen uitgewerkte gedachten, welke later door anderen op filosofische en medische theorieën zijn toegepast. Het is overigens niet eenvoudig, ja soms onmogelijk precies uit te maken, wat in

dezen van P. zelf en wat van zijn leerlingen, zowel de oudere als de jongere, afkomstig is. Wel kunnen we als zeker aannemen, dat datgene, wat we als de Pythagorische getallenleer kennen en de afleiding der elementen uit de regelmatige lichamen,¹ eerst van later oorsprong zijn. Stellig Pythagorisch is ook het aannemen van het ἀπειρον als de gestaltloze oermassa en het aannemen van een vormgevend oerprincipe, waarbij het rustende in en door de dingen bestaande περαινόν het in onregelmatige, voortdurende beweging verkerende in zich opneemt en tezamen daarmee een derde iets oplevert, het ding, dat zowel in het getal als in de harmonie zijn uitdrukking vindt.

Hiermede hebben we nu een derde iets verkregen, dat wij als de grote daad van de Pythagorische school moeten zien, dat, wanneer het 't getal is, dat het begin en einde van alles betekent, zoals b.v. Aristoteles van P. zegt, het samenkomen van gelijke getalmatig bepaalde hoeveelheden onder inwerking van dezelfde getalmatig bepaalde krachten een zelfde of gelijke toestand schept; en dan is hiermee niet anders overgegeven dan een door het getal bepaalde wetmatigheid, die in haar details bepaalde causale samenhang van alle natuurgebeuren.

Eerst dit geloof nu aan een alom heersende wetmatigheid der wereld, door het getal bepaald, die P. als eerste als de „kosmos” heeft voorgesteld, eerst deze opvatting maakte wetenschappelijk onderzoek mogelijk en is ook thans nog de stilzwijgende vooronderstelling, waarmee zowel de natuurwetenschappelijke onderzoeker (bioloog, physicus, chemicus) te maken heeft, alsook de medicus, met inachtneming van het specifieke karakter van ieder van deze wetenschappen. Uit medisch oogpunt belangrijk was, dat het nu eerst mogelijk werd, om, weliswaar bij gebrek aan voldoende feitenkennis, een min of meer speculatieve theorie op te bouwen en een definitie te geven van wat ziekte, wat gezondheid was. Het had nu eerst zin om systematisch de verschillende invloeden, die van buiten of van binnenuit op het lichaam inwerken (koude, warmte, vocht, droogte, etc.) na te gaan en de invloed van voeding en levenswijze op het organisme te onderzoeken, en aldus een zekere leefregel (dieta) op te stellen.

Uit deze metafysische en in vele opzichten ook empirisch beves-

aarde → kubus, lucht → octoeder; water → ikosaeder; vuur → tetraeder; aether → dodekaeder.

tigde, wereldbeschouwing werden nu gedachten geboren, die voor de latere, medische wetenschap van fundamentele betekenis zijn geworden en gebleven. Ook al zou P. zelf niet een der beroemdste artsen uit de oudheid geweest zijn, zoals b.v. Celsus zegt, ten minste al zou hij de Pythagoreërs de geneeskunde niet tot de hoogste bloei gekomen zijn, zoals o.a. door Porphyrius, Jamblichus, Diogenes Laërtius, e.a. is beweerd, dan nog zouden zij in geen verhandeling over de geschiedenis der geneeskunde mogen ontbreken. Minstens de Pyth. zijn het geweest, die tenslotte de belangrijkste theorieën der antieke geneeskunde hebben gegrondvest en geformuleerd.

Vergeten wij verder niet, dat, zoals Kayserling¹ het uitdrukt: „Wenn auch die wissenschaftliche Methodik die antike Humoralpathologie von Grund auf umgestaltet hat, so ist doch der innere Zusammenhang zwischen antiker und moderner Medizin bestehen geblieben und dauert ihr Einfluss auch auf die Medizin unserer Tage unvermindert fort“.

De betekenis van de klassieke Griekse geneeskunde schuilt voor ons immers juist hierin, dat zij haar opvattingen ontleende aan de beschouwing van de mens als een geheel, als een eenheid, een mening, die men ook in de kunst terugvindt. Het duidelijkst komt deze opvatting tot de uitdrukking, die men zowel in het *Corpus Hippocraticum* als ook bij *Plato* aantreft, nl. dat niet zozeer de ziekten als wel de zieken het voorwerp van belangstelling en behandeling zijn. De Grieken interesseerde meer het ziek zijn, de afwijking van de norm, τὸ εἶδος, welke het uitgangspunt vormde van de algemene leer van ziekte en gezondheid. Onder norm werd nu niet alleen verstaan de volkomen gezonde mens, waarbij het begrip gezond een ruimeren omvang had dan bij ons, maar ingevolge hun „Ganzheitsauffassung", ook schoonheid en geestelijk prestatievermogen.

Nu bestaat, volgens de Pythagorische opvatting, ieder levend wezen, en dus ook de mens, uit een zekere symmetrie van componenten, of, anders uitgedrukt: in de mens is enerzijds stof, met zijn donkere, aardachtige karakter, het *ἄσπερον* als het ongevormde, anderzijds het *παραίον*, het getal, als principe van „Gestaltung” en vorming aanwezig. Zolang nu dit laatste, de *ἀριθμός*, het ordenende, vormende principe is, en zolang dit de krachten van de weerstand van enkele organen in zich opneemt, zolang is het beeld

¹ Zeitschrift für klinische Medizin 38, 1901 p. 121 en vlgg.

van de mens, τὸ εἶδος, volmaakt en zolang bestaat er harmonie, d.w.z. gezondheid, schoonheid, goedheid; maar naarmate de onderlinge harmonie verloren gaat, is de mens κακοδαίμων, d.w.z. ongelukkig, slecht, lichamelijk en geestelijk ziek.

Het is echter mogelijk uit het gezegde nog iets anders af te leiden, nl. dat in het Pythagorisme reeds de hippocratische wet in kern aanwezig was, d.w.z. dat de mens het zelf in de hand heeft, gezondheid en ziekte te beïnvloeden. Door overschrijding van de maat, d.w.z. door teugelloosheid en uitpattingen op allerlei gebied, moet de vormende potentie van het getal verminderen en de norm door de schuld van de mens zelf op den duur vernietigd worden. Doxografisch, d.w.z. op grond van de originele stukken, wordt deze conclusie door tal van „matigheidsgeboden” in haar juistheid bewezen. Zo zegt b.v. Jamblichus, die overigens niet altijd even sterk staat in hetgeen hij beweert: „Het mooiste toont hij (P.) aan, dat de goden onschuldig zijn aan het lijden van de mens en dat alle ziekten en aandoeningen van het lichaam het gevolg zijn van uitpattingen”. Wanneer we nu verder willen trachten het hier gezegde omtrent ziekte en gezondheid op grond van bepaalde doxografische gegevens nader te bewijzen, dan blijkt dat hiertoe feitelijk slechts enkele plaatsen geëigend zijn. Zo definieert b.v. Galenus (131—200 n. C.) het Pyth. ziektebegrip als „een storing der harmonie door hand over hand toenemen, resp. afnemen van een der krachten (δυνάμεις). Hij zegt hieromtrent o.a. het volgende: „P. beweert, dat de ziekten optreden, wanneer het lichaam te koud of te warm wordt, want het warme gaat boven de maat en het koude blijft eronder”.

Het belangrijkste en grootste deel van de Pyth. gezondheidsleer wordt zonder twijfel gevormd door mededelingen over de leefwijze (δίατα). Juist op haar is de uitspraak van Zeller¹ van toepassing: „Zo kan ons de overlevering omtrent het Pythagorisme en zijn stichter des te meer zeggen naarmate zij in de tijd verder van ons af komen te liggen; zij is echter duidelijker te begrijpen naarmate wij ons meer met deze zienswijze vertrouwd maken”. Het wantrouwen, dat ontstaan is bij het lezen van latere biografieën is te verklaren uit enkele geestelijke stromingen gesproken uit het Hellenisme.

Het Pythagorisme was nl. met het tenonder gaan van de oude

Pythag. bond — einde van de 6^e eeuw v. C. — verloren gegaan, doch als vorm van religieus leven zette het zich voort in de loop der ontwikkeling ging het een verbinding aan met de steeds meer tot gelding komende orphisch-dionysische mysteriecultus en nam het ook elementen uit de platonisch-aristotelische en stoïsche leer in zich op om op het einde der klassieke tijdrekening als neo-pythagorisme tot nieuwe bloei te komen. Omstreeks die tijd ontstonden waarschijnlijk de χρυσά ἐπη en de uitbreiding en herstel van de op het einde van Aristoteles' leven aanwezige Pythagorische literatuur, die, overeenkomstig de eigenaard der beweging, vóór alles voorschriften omtrent de (Pythagorische) levenswijze bevatte.

Keren wij, na deze kleine uitweiding over het Pythagorisme, tot ons onderwerp terug, nl. de δίατα, d.w.z. een leefwijze, waarbij er naar gestreefd wordt de harmonie van het gezonde lichaam zoveel mogelijk te bewaren. Hieromtrent deelt Plato in zijn Staat ons mede van Pythagoras, dat deze een levensideaal heeft nagelaten, waarvoor hij ten eerste is vereerd geworden; terwijl zijn volgelingen zich door hun levenswijze van andere mensen onderscheidden.

Men ziet echter, wanneer men de zaak wat meer op de keper beschouwt, hoe van deze grondstelling — de Pythagorische leefwijze — die men niet beter kan karakteriseren dan als een bepaalde natuurfilosofische opvatting van enige empirisch gegeven feiten, of, zo men wil, begrippen, nog een andere werking op de ontwikkeling der wetenschap uitgaat, nl. de opwekking tot en tegelijkertijd de mogelijkheid van systematische waarneming en verklaring. Dit zal nog duidelijker worden aan de hand van enkele doxografische gegevens, die men weliswaar niet als klemmende bewijzen, doch wel als een illustratie van de gegeven opvatting kan beschouwen.

In de eerste plaats Porphyrius², die zegt, dat „het de zorg van P. was om het lichaam, als ware het aan een richtsnoer gemeten, steeds in dezelfde toestand te bewaren”. In de tweede plaats Jamblichus³, die zegt: „Van de verschillende vormen van geneeskunde verstonden zij d.w.z. de Pythagorici, het best de diëtetiek en zij waren hierbij zeer zorgvuldig; zij trachtten in de eerste plaats in-

¹ Cap. X, 600 B.

² Vit. Pythag. 35.

³ Vit. Pyth. 163.

zicht te krijgen in de kenmerken van de juiste verhouding van spijs en drank, maar ook van rust en ontspanning. Zij waren de eersten, die beproefden bij de bereiding van het te genieten voedsel, zelf verklaringen en praktische wenken te geven". Op een andere plaats noemt hij (Jamblichus¹) het een op Apollo en Paion terug te voeren *ἐπιστήμη*: „erkennen en in te zien, hoe men bepaalde spijzen en gerechten moest aanwenden en in welke mate".

Het beste vond men het echter in het algemeen de voedingsmiddelen ongekookt te gebruiken in tegenstelling tot de opvattingen van een Aristoteles, Diokles van Karystos, e.a., die juist het vuur als een ondersteuning van de pepsis, de spijsvertering, beschouwden. Men schijnt in het algemeen het koken van spijzen wel zoveel mogelijk vermeden te hebben. Diodorus zegt b.v. dat P. er velen van overtuigde, om ongekookte spijzen te nuttigen (*ἀπόρους σιτίους χρῆσθαι*), misschien omdat hij anders bang was, dat τὸ εἶδος werd vernield? Hiermede in tegenspraak was echter het regelmatig gebruik van gebakken brood.

In ieder geval was de levenswijze van de Pythagoreërs, zoals bekend, zeer eenvoudig en sober; zij gebruikten veel meelspijzen en honig, enkele groenten en vis, bonen waren hun verboden (Diogenes Laërtius²). Wijn schijnt men wel genuttigd te hebben, doch dit werd minder wenselijk geacht, daar wijn τὰ τῆς ψυχῆς πάθη opwekt, dronkenschap of razernij, die door de ouden als een ziels- of geestesziekte werden opgevat. Jamblichus (l.c.) zegt uitdrukkelijk, dat bij de hoofdmaaltijd wijn werd genuttigd, soms vlees van offerdieren en een enkele maal wat zeevis. Plutarchus³ geeft hiervoor twee redenen op: 1. dat de andere dieren de mensen aanleiding geven tot mishandeling (d.w.z. door henzelf), doch de vissen niet, en 2. moesten de vraatzucht en de lekkerbekkerij, als eigenschappen, die de harmonie verstoren, worden onderdrukt.

Wanneer nu bij de Pythagoreërs een reeks van spijsvoorschriften tegelijk ook een zekere symbolisch-religieuze betekenis bezitten, dan kan de medico-historicus ten aanzien van de opvatting met betrekking tot haar invloed op het dagelijks leven een zekere conclusie trekken, niet het minst omdat zij ook een zekere natuurfilosofische grondslag bezitten. Alles waarvan bewezen was, dat het de hartstocht opwekte en aldus de harmonie verstoorte, gold als tegen de goden ge-

¹ Vit. Pyth. 208.

² VIII 19.

³ Quaest. conv. VIII 8, p. 729.

richt en beheerste ten slotte de samenstelling van het dieet. Volgens Androkydes, een arts, die leefde ten tijde van Alexander de Grote, zou P. alle gistende en onrustverwekkende spijzen verboden hebben, terwijl hij juist al dategene aanried, wat de normale verhoudingen van het lichaam ten goede komt.

Grote waarde werd voorts gehecht aan de bewaring van de zielsrust, die tezamen met het lichaam de harmonie waarborgt. De gehele levenswijze, de bereiding van het voedsel, de opname hiervan, de verdeling van arbeid en rust zijn hiervoor bepalend. Het ideaal van de volmaakte harmonie zien de Pyth. in de voortdurende en gelijkmatige gezondheid van lichaam en geest. Storing van het ene lichaamsdeel betekent tevens die van het andere, zorg voor de gezondheid van het lichaam betekent tevens die van de ziel. Daarom legden de Pyth. zich zo sterk op de lichaamscultuur toe, zoals o.a. Jamblichus en Aristoxenos mededelen. Volgens hen dienden deze oefeningen er toe om de begeerte van het lichaam te beteugelen en bij de opvoeding van de jeugd werd deze hierin geregeld geoefend.

Het doel van dit alles was de harmonie zoveel mogelijk na te streven en deze te bereiken, want de harmonie is niet slechts het gevolg van een gezonde levenswijze, doch zij schept tevens de symmetrie, zoals een aangeslagen snaar haar verwanten mee laat trillen. Vandaar de liefde voor de muziek, bij voorkeur de Dorische en de aanwending van de lier ter beteugeling van de zinnen en hartstochten en van sommige ziekten en afwijkingen.

Volgens sommigen (o.a. Diogenes Laërtius) zou Pythagoras de meeste van zijn *ῥήματα δόγματα* aan een Delphische priesteres hebben ontleend en men heeft hieruit afgeleid, dat zijn leer een uitvloeisel zou zijn van de orphische mysteriën. In hoeverre dit inderdaad het geval is, is moeilijk te beoordelen; het bewijst alleen, dat P. zich op de bodem van een veel oudere leer beweegt en dat men, in tegenstelling tot een veel gehuldigde opvatting, in het hier voorafgaafde, wel degelijk veel hieraan mag toeschrijven. P.'s grote verdienste blijft in ieder geval, dat hij de taal van de oude mystiek en oeroude volkswijsheid in zijn natuurfilosofische leerstellingen heeft doen herleven. Willmann zegt in zijn *Geschichte des Idealismus* (Bd. I, 1907, 2. Aufl.) treffend van hem: „Seine Philosophie als Weisheitsstreben ist die Reinigung und Vollendung des Lebens, die höchste Musenkunst, der reinste Weihedienst, die wahre Heilkunst".

Den Haag.

K. T. A. HALBERTSMA.